

## Maksufetissi valtasi yliopistot

Tutkimustieto ei tue väitteitä lukukausimaksujen hyödyistä tai hyödyttömyydestä. Tieto ei vain riitä. Talouden aallokossa räpiköivät päättäjät ovat ottaneet maksullisuuden pelastusrenkaakseen, vaikka se nykytiedon valossa vaikuttaa siltä huonommalta vaihtoehdolta. – Pasi Huttunen

**LUKUKAUSIMAKSUT** - Kilpailufetissi on vallannut yliopistokentän ympäri maailmaa, ja osana markkinaliberalistisen ajattelun esiinmarssia on keskusteluun noussut Suomessakin jatkuvasti lyhenevin väliajoin kysymys myös korkeakoulutuksen lukukausimaksuista. Suomessa maksuttoman koulutuksen periaate on perinteisesti toiminut osana hyvinvointivaltion logiikkaa.

Laaja yksimielisyys maksuttoman koulutuksen hyödyllisyydestä ja tärkeydestä vallitsi aina 1980-luvun loppuun saakka. 90-luvulla, markkinaliberalistisen politiikan kunnolla noustessa alkoi jo kuulua soraääniä, ja varsinainen käänne sijoittuu vuosituhannen taitteeseen. Keskustelu alkoi, mutta sen taso onkin sitten asia erikseen.

”Toimijat arvioivat käytyä lukukausimaksukeskustelua melko yksisilmäisenä ja pienen porukan debattina”, Lukukausimaksukeskustelua tutkinut<sup>1</sup> **Suvi Pulkkinen** toteaa.

Pulkkinen Opiskelun ja koulutuksen tutkimussäätiölle tekemä tutkimus lukukausimaksujen ympärillä käydystä keskustelusta osoittaa, että kaikki keskustelun osapuolet haluavat koulutuksen olevan tasa-arvoisesti kaikkien ulottuvilla. Suurimmat jännitteet keskustelussa kiteytyvät kysymyksiin siitä, kenen kuuluu maksaa koulutus, onko kyseessä talous- vai tasa-arvokysymys ja lopulta väittelyyn siitä, onko maksuton koulutus ylipäänsä uhattuna

Keskustelun eri puolten poteroissa ollaan samaa mieltä siitä, että jokaiselle nuorelle tulisi antaa tasa-arvoinen mahdollisuus opiskella perhetaustan vaikuttamatta sekä siitä, että maksuton koulutus on investointi yhteiskunnan tulevaisuuteen. Yleisesti ollaan vakuuttuneita, että maksullisuus kannustaisi suoriutumaan mahdollisimman helpolla ja että opiskelijat eivät ymmärrä maksuttoman koulutuksensa arvoa.

”Ehkä jonkinlainen sellainen arvomaailman muutos, ja elintason noustua on havaittavissa, että nuoret eivät välttämättä ymmärrä saatuja etuuksia samalla tavalla kuin kenties joskus kaksikymmentä vuotta sitten tai aikaisemmin. On ihan mahdollista, että on tapahtunut jotakin sellaista, että on totuttu hyvään”, eräs Pulkkinen haastatelluista kuvaa.

---

<sup>1</sup> Suvi Pulkkinen 2014. Yliopistokoulutuksen maksullisuuspuhe. Q-metologinen tutkimus politiikan toimijoiden suhtautumistavoista koulutuksen maksullisuuteen. Opiskelun ja koulutuksen tutkimussäätiö Otus.

**Lukukausimaksukeskustelun suurimmat** erimielisyydet löytyvät siitä, onko maksuton koulutus kansalaisten perusoikeus, ja ovatko maksullisuus ja mahdollisuuksien tasa-arvo sovitettavissa yhteen. Kysymykset siitä, lisäisivätkö lukukausimaksut koulutuksen periytyvyyttä vai tulisiko maksuttomuudesta luopua kasvaneen eriarvoisuuden vuoksi ja onko maksuton koulutus lähinnä tulonsiirtoa köyhiltä rikkaille jakavat voimakkaasti mielipiteitä.

Tasa-arvon tavoite siis yhdistää, mutta ymmärrys sanan merkityksestä vaihtelee leireissä kuin yö ja päivä. Korkeakoulupolitiikka voidaan siis jakaa karkeasti kahteen leiriin. Toisessa politiikkaa tehdään itseisarvoisena pidettyä korkeakoulutusta varten ja toisessa korkeakoulutuksen tehtävä on palvella ulkoisia tavoitteita, lähinnä elinkeinoelämää. 90-luvun laman kurittama Suomi kallistui selkeästi jälkimmäiseen ja sillä tiellä maa on edelleen.

Itse asiassa lukukausimaksuja esitettiin jo 90-luvun laman tuoksinassa. Valtioneuvosto ehti jo tehdäkin periaatepäätöksen tuhannen tai parin tuhannen markan lukukausimaksuista. Niiden taloudellinen merkitys olisi ollut olematon, mutta uudistusta perusteltiin ”signaalivaikutuksella”, aivan kuten monet maksujen puolustajat tälläkin hetkellä tekevät. Periaatepäätöksestä kuitenkin luovuttiin, eikä sen paremmin menestynyt ehdotus opintoseteleiden käyttönotosta vuonna 1996.

2000-luvulle tultaessa käänne oli jo tapahtunut ja maksujen puolustajat saivat tilaa hengittää ja puhaltaa ulos perusteitaan maksullisuuden autuudesta. OECD ehdotti lukukausimaksujen käyttöönottoa Suomelle vuonna 2003 ja maksullinen tutkintoon johtava tilauskoulutus mahdollistettiin vuonna 2008. Lukukausimaksukokeilu EU ja ETA –maiden ulkopuolelta tuleville opiskelijoille alkoi vuonna 2010.

Lähes yksimielisen maksuttoman koulutuksen kannatuksen kausi ei siis Suomessa kestänyt edes kolmea vuosikymmentä. Vanhemmat maksoivat lastensa koulutuksen aina 1950-luvun loppupuolelle saakka, ja 60-luvulla alettiin maksaa opintotukia sekä otettiin käyttöön opintolainan korkotukien maksujärjestelmät.

”Taloudelliset esteet pyrittiin korjaamaan paitsi maksuttomalla koulutuksella myös kaikkia opiskelijoita koskevalla opintotukijärjestelmällä”, Pulkkinen kuvailee.

**Maailmanlaajuinen talouskriisi** on lyönyt leimansa lukukausimaksuista käytyyn keskusteluun. Opetusministeri **Krista Kiuru** (sd.) puolustaa sinnikkäästi lukukausimaksuja EU/ETA-maiden ulkopuolelta tuleville opiskelijoille<sup>2</sup>. Demarit on vanhastaan määritelty vasemmistolaiseksi puolueeksi, joten Kiurulla on tässä tuskin ideologista missiota. Kyse talouskriisin on nostattamasta paniikista, jota siveellisemmin nimitetään kriisitietoisuudeksi. Lukukausimaksut näyttävät keinoon keventää julkisen sektorin taakkaa.

---

<sup>2</sup> Opintomaksukokeilu meni penkin alle. Helsingin sanomat 8.4.2014

Tutkimustiedosta ei vain ole tukemaan arvioita lukukausimaksujen tuomasta helpotuksesta. Opetusministeriön arvioinnissa vuosien 2010-2014 lukukausimaksukokeilusta<sup>3</sup> työryhmä toteaa, että kokeilu ei täyttänyt sille asetettuja odotuksia. Kokeiluun osallistui liian vähän korkeakouluja ja ohjelmia. Maksujen vaikutuksesta yliopistojen talouteen tai opintojen etenemiseen ei vieläkään osata sanoa mitään sen varmempaa. Työryhmää johtanut **Riitta Pyykkö** on tokaissut, että kokeilusta opittiin lähinnä se, kuinka kokeiluja ei kannata tehdä.

Olemassa oleva tieto tukee enemmänkin sitä johtopäätöstä, että lukukausimaksut eivät ole kovin hyvä idea. Saapuvien opiskelijoiden määrät tipahtivat maksujen käyttöön oton jälkeen sekä Ruotsissa että Tanskassa, ja Aalto-yliopiston kokemusten<sup>4</sup> perusteella sama saattaisi olla edessä täälläkin. Lukukausimaksujen myötä tuleva apurahajärjestelmä kustannuksineen tekee äärimmäisen epävarmaksi sen, kuinka paljon taloudellista hyötyä yliopisto lopulta saisi. Aallon kokeilun saldo meni pakkasen puolelle.

Tulevien opiskelijoiden hyödyt kansantaloudelle sen sijaan ennakoidaan suuriksi. Tanskalaisen tutkimuksen<sup>5</sup> mukaan Tanskaan saapuvat ulkomaalaiset opiskelijat hyödyttävät merkittävästi kansantaloutta riippumatta siitä, maksavatko he itse koulutuksensa vai maksaako sen Tanskan valtio. Merkittävä hyöty saadaan siitä, että ulkomailta Tanskaan opiskelemaan tulleet työllistyvät Tanskaan.

Koulutuksesta veloittaminen todennäköisesti karsisi Suomeen tulevien hakijoiden määrää, vaikka tästäkin näkemykset vaihtelevat voimakkaasti. Useiden kyselyjen perusteella tiedämme silti, että noin 60–70 prosenttia ulkomaisista opiskelijoista jäisi Suomeen 26 opintojensa jälkeen, mikäli työllistyminen olisi mahdollista. Opiskelijat tosin kokivat, että töitä on Suomesta vaikea saada, joten varsinainen ongelma ei välttämättä ole korkeakoulupoliittinen. Maksuttomuuden puolustajat katsovat, että maksuilla teurastettaisiin lypsävä lehmä.

Esimerkiksi Aalto-yliopiston kokeilusta kerätyn tiedon perusteella ei hyötyä saatu, ja yliopisto lopetti maksukokeilun etuajassa. Lappeenrannassa maksullisuuden puolesta liputetaan innokkaasti. Lappeenrannan teknillisen yliopiston kansainvälisten asioiden johtaja **Janne Hokkasen** mukaan kokeilussa maksullisuus paransi opiskelumenestystä.

”Vuosi sitten lukukausimaksun piirissä olevien opiskelijoiden suorittama opintopistemäärä oli keskimäärin 69,5, joka on paljon koko yliopiston keskiarvoa korkeampi, hän kuvaili Ylelle<sup>6</sup> viime vuoden heinäkuussa.

Lappeenrannan teknillinen yliopisto näyttää olevan kokeilun ainut menestystarina. Itä-Suomen yliopiston pian väistyvä rehtori **Perttu Vartiainen** on ilmoittanut kannattavansa lukukausimaksuja EU- ja ETA-maiden ulkopuolelta tuleville opiskelijoille. UEF ilmoitti

---

<sup>3</sup> Korkeakoulujen lukukausimaksukokeilun seuranta ja arviointi. Työryhmän loppuraportti. Opetus- ja kulttuuriministeriö. 2014.

<sup>4</sup> Lukukausimaksukokeilu Aalto-yliopistossa. Aalto-yliopiston ylioppilaskunta

<sup>5</sup> Analysis of the macroeconomic benefits of attracting international students The Danish Ministry of Science, Innovation and Higher Education. 2013.

<sup>6</sup> Lukukausimaksukokeilu on parantanut opiskelutuloksia Lappeenrannan teknillisessä yliopistossa. Yle 31.7.2013.

kokeiluun 21 yksi koulutusohjelmaa, mutta haettavaksi tuli lopulta yksi maksullinen koulutusohjelma.

**Suomessa julkisen** sektorin osuus korkeakoulutuksen rahoittamisesta on edelleen Euroopan suurimpien joukossa ja yksityisen rahan osuus Euroopan pienimpien, mutta Suomikin on vahvasti mukana yleiseurooppalaisessa budjettileikkausten ja opiskelijamäärien lisäämisen politiikassa. Lukukausimaksukokeilun mallikin lainattiin Ruotsista.

”Käsitys korkeakoulutuksesta julkisena hyödykkeenä ja ymmärrys julkisesta vastuusta ovat muuttumassa”, todetaan Eurooppalaisten ylioppilaskuntien liiton ESU:n raportissa korkeakoulutuksen rahoittamisesta Euroopassa<sup>7</sup>.

”Trendinä on siirtää opiskelun kustannuksia opiskelijoiden harteille. Julkisen rahoituksen määrä ei ole pysynyt opiskelijamäärien kasvun mukana. Pidämme tätä hyvin huolestuttavana suuntana, jolla voi olla vakavia ja ennakoimattomia vaikutuksia opiskelijoille.

Useista artikkeleista koostuva raportti testaa erilaisten korkeakoulutuksen rahoituksesta esitettyjen hypoteesien pitävyyttä. Tyrmäyksen saavat esimerkiksi arviot siitä, että korkeampi yksityisen rahoituksen taso näkyisi parempana tukena opiskelijoille. Selvä positiivinen korrelaatio puolestaan havaitaan koulutuksen saavutettavuuden ja julkisen rahoituksen välillä. Eurooppalaisen korkeakoulupolitiikan selkein trendi on ollut julkisen sektorin osuuden pienentäminen.

Britannian oppilaitosten jyrkistä maksukorotuksista on uutisoitu runsaasti ja samoista asioista keskustellaan ympäri maailmaa. Yhdysvalloissa<sup>8</sup> lukukausimaksut ovat karkeasti arvioiden kaksinkertaistuneet yksityisissä korkeakouluissa ja lähes nelinkertaistuneet julkisissa tultaessa 1980-luvun alkupuolelta tähän päivään.

Myös Kiinassa<sup>9</sup> siirryttiin 90-luvun alussa julkisesti rahoitetusta koulutuksesta opiskelijoiden veloittamiseen, ja kiinalaisia yliopistoja onkin siitä lähtien yhdistänyt nousevien lukukausimaksujen trendi. Vuonna 2000 tehdyn tutkimuksen mukaan yliopistojen lukukausimaksut ahmaisevat 23 prosenttia kaupungissa asuvan kiinalaisperheen vuosituloista. Jos maaseudun perheillä olisi varaa laittaa lapsiaan yliopistoon, haukkaisi se yli 60 prosenttia vuosituloista. Hunanin provinssin maaseutualueilla tehdyn toisen tutkimuksen mukaan 65 prosenttia nuorista arvioi opiskelujen jatkamisen sijaan siirtotyöläiseksi lähtemisen parhaaksi uravaihtoehdoksi.

”Maksujen taso estää monia opiskelemasta sitä alaa, josta unelmoivat. Pääaineeksi ei välttämättä uskalleta valita sitä oikeasti kiinnostavaa, koska pelätään, ettei siitä saa elantoa.

---

<sup>7</sup> Compendium on Financing of Higher Education. European Students' Union. 2013.

<sup>8</sup> Rodney Hughes 2013. The Bottom Line of Academic Priorities. Phi Kappa Phi Forum. 93:2. s23

<sup>9</sup> Stanley Rosen 2004. The Victory of Materialism: Aspirations to Join China's Urban Moneyed Classes and the Commercialization of Education. The China Journal 51. Jan. 27-51

Valmistuneilla on yhä useammin maksettavana kymmenien tuhansien dollarien lainataakka. Tämän kaiken vaikutukset eivät jää vain luokkahuoneeseen”, tohtorikoulutettava ja Higher Education in Review –julkaisun vastaava toimittaja Rodney Hughes Penn State –yliopistosta toteaa.

Opiskelijan keskimääräinen opintolainataakka kasvoi Yhdysvalloissa vuosina 2005-2012 noin 17 000 dollarista yli 27 000 dollariin. Esimerkiksi Suomessa opintovelallisten keskimääräinen lainataakka lukuvuonna 2011-2012 oli noin 7100 euroa. Opintovelallisten määrä on kasvanut hiljalleen, mutta nostetut summat hiukan pienentyneet.

”Tutkimusten valossa näyttää siltä, että opiskelu-unelmiaan toteuttavat pärjäävät paremmin niin koulussa kuin työssäkin. Yksilön mahdollisuus toteuttaa unelmiaan hyödyttää heidän itsensä lisäksi myös kansantaloutta ja valtiota.”

**Rajani Naidoo** Bathin yliopiston johtamiskorkeakoulusta arvioi kilpailufetissin vallanneen akateemisen maailman<sup>10</sup>11. Fetissi on antropologiassa maaginen ajattelutapa, joka saa yhteisön uskomaan, että jollakin esineellä on maagisia voimia. Psykoanalyysin teoriassa se tarkoittaa eroottista kiintymystä esineeseen, joka suojaa fetisistiä ahdistukselta, joka liittyy kiintymykseen toista henkilöä kohtaan. Taloustieteissä se puolestaan merkitsee kulutusesineiden fetissoitumista kauppatavarana. Esineelle kuvitellaan itseisarvo, vaikka itse asiassa sen arvo on meidän itsemme yhteisöllisesti luoma, emmekä havaitse taustalla piileviä hyväksikäyttösuhteita. Maksujen puolustajien puheessakin oletetaan varsin kritiikittä, että lukukausimaksut jollakin tapaa itsessään johtaisivat parempiin oppimistuloksiin yliopistoissa.

”Kilpailu yksinkertaistaa ja irrottaa asiat yhteydestään. Se saa meidät uskomaan, että vertaamme yhteismitallisia kohteita ja asettaa ihmiset ja oppilaitokset tarkkaan hierarkkiseen järjestykseen. Tämä vaikeuttaa korkeakoulutuksen moninaisuuden havaitsemista ja samalla sen säilyttämistä”, hän sanoo.

Opiskelijaa voidaan ajatella asiakkaana, joka ostaa koulutuspalveluita saadakseen osaamista ja tietoa, jolla voi pärjätä muita vastaan kilpailussa niukoista resursseista. Tai sitten koulutusta voidaan ajatella niin, että jokaisen oppiminen on kaikkien etu, kun yksilöllinen kehitys ja yhteisön rakentaminen vertaistuotantona ovat osa samaa ilmiötä. On teorioita, joiden mukaan koulutuskulttuuri suosii keskiluokkaisia käyttäytymismalleja, tämä johtaa siihen, että lähinnä keskiluokkaisten vesat hakeutuvat koulutukseen, sinne pääsyyn ja siellä menestymiseen. Tästä saavat ponna näkemykset, joiden mukaan maksuton koulutus ei tuota tasa-arvoa, vaan heikentää sitä. Hyödyt jakautuvat ajattelun mukaan epäoikeudenmukaisesti hyväosaisille. Erityisesti oikeistopopulistien parissa on edelleen suosittua kysellä, miksi eliitin vesoja kouluttava yliopistokoulutus tulisi rahoittaa kaikkien yhteisillä varoilla. Teoria tosin hiukan

---

<sup>10</sup> Rajani Naidoo 2012. Korkeakoululaitos, kilpailun fetissi ja arvojen rakentuminen. Teoksessa Helena Aittola & Taina Saarinen (toim.). Kannattaako korkeakoulutus? Artikkelikokoelma Korkeakoulutuksen XI symposiumista 22.-23.8.2011. Jyväskylän yliopisto. Koulutuksen tutkimuslaitos. Jyväskylä.

nolosti sivuuttaa koulutuksen erittäin suuren roolin sosiaalisen liikkuvuuden lisäämisessä, eli ihmisen lähtöasetelmien, kuten varallisuuden, sukupuolen ja luokka-aseman merkityksen vähentämisessä.

”Hyvinvointivaltion rakentamisen aikakaudella alettiin ajatella, että kykyjen ja ominaisuuksien paras toteutuminen edellyttää myös maantieteellisten, taloudellisten ja sosiaalisten esteiden raivaamista pois opintieltä. Näiden uskottiin vaikeuttavan erityisesti alemmasta sosiaaliluokasta tulevien mahdollisuuksia kouluttautua”, Pulkkinen kertoo ja jatkaa:

”Markkinaliberalistisessa politiikassa opiskelija nähdään asiakkaana, jonka tehtävä on kilpailuttaa tarjolla olevia koulutuspalveluita. Ajatus on, että opiskelija voisi toimia voimaantuneena kuluttajana, joka suorittaa opintonsa tehokkaasti, mutta uskaltaa vaatia ja kilpailuttaa myös laatua, minkä myötä yliopistoille tulee tarve vastata opiskelijoiden ja työmarkkinoiden odotuksiin.”

Ruotsissa, josta Suomikin otti lukukausimaksuunsa mallia, on maksullisuutta perusteltu sillä, että kansainvälisistä osajista halutaan kilpailla laadukkaalla koulutuksella, ei maksuttomuudella. Suomessakin kokeilu nähtiin keinona kehittää kansainvälisen koulutuksen laatua, testata ja lisätä sen vetovoimaa, ja saada motivoituneita opiskelijoita. Voi olla montaa mieltä siitä, kuinka yllättävää on, että kokeilu ei onnistunut. Taustaoletus siitä, että Suomessa ei olisi motivoituneita opiskelijoita tuskin pitää paikkaansa ja vaikka raha on yksi motivaattori, on se tosiaankin vain yksi monista. Vetovoiman lisääntymisen ja maksujen yhteys on parhaimmillaankin epävarma, ja markkinointiosaamisen puutteen yliopistot itse myöntävät.

Jos maksullisuus on ainoa markkinointityökalupakin osanen, jolla vetovoima saadaan tarpeeksi hyväksi, ollaan jo lähtökohtaisesti epäonnistuttu. Fetissistä on pyristeltävä eroon, vaikka se kuinka loisi turvallisuuden tunnetta ja helpottaisi tunnetta ahdistavien ei-mitattavien asioiden ymmärtämisestä. Olipa lukukausimaksujen puolesta tai niitä vastaan, ei meillä ole tarpeeksi tietoa. Sen perusteella mitä tiedämme, ei lukukausimaksuista ole pelastusrenkaaksi.

”Ei ole riittävää näyttöä sen olettamuksen tueksi, että sääntelemätön globaali kilpailu kaikilla korkeakoulutuksen aloilla johtaisi parempaan laatuun”, Naidoo sanoo.